

Diskussion

OM ERSLEVSKE VIRKELIGHEDSSLUTNINGER OG DERES (EMPIRISTISKE) KONTEKST

Et svar til Bent Egaa Kristensen

AF

DORTHE GERT SIMONSEN

Sværdet er hvæset og huggene mange i Bent Egaa Kristensens (BEK) artikel »Historisk metode og tegnets analytik«. Der stødes både til højre og venstre, ja der fægtes i alle retninger i kritikken af min analyse og fortolkning af Erslevs *Historisk Teknik*; en kritik BEK udfolder på ikke mindre end 41 sider i det seneste nummer af *Historisk Tidsskrift*, og som vist nærmest må kaldes et skolemesterridt i korrekt Erslevlæsning.¹

Idet BEK således »påviser« og anviser den rette vej til Erslevs intentioner overfor en »hævde«, »postulerende« og endog »proklamerende« »DGS«, kan det jo være fristende at tage til genmæle i detaljerede modangreb – skolemester overfor skolemester – og der er nok at tage fat på. Jeg er imidlertid ikke sikker på, at den diskussion vil være specielt interessant for læserne, dels fordi jeg på en række punkter ville skulle gentage argumenter, spørgsmål og præciseringer, som jeg allerede har skrevet i de artikler, der kritiseres, men som BEK her har udeladt fra diskussionsfeltet.² Dels fordi den form, BEK's kritik antager, fordrer svar hvor *Historisk Teknik* må hugges op i endnu mindre pindebrænde, for således at gå i detaljer belagt med omstændelige citater, der

¹ Bent Egaa Kristensen: »Historisk metode og tegnets analytik« i *Historisk Tidsskrift*, 2002/1. Kritikken retter sig mod Dorthe Gert Simonsen: »Tegn og iagttagelse. At læse Erslev efter »den sproglige vending«« i *Historisk Tidsskrift* 2001/1, samt »Udfordring til det kildekritiske subjekt« i Carsten Tage Nielsen og Mads Mordhorst (red.): *Fortidens spor, nutidens øjne – kildebegrebet til debat* (Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 2001). En sammenskrevet og lettere redigeret version af de to artikler findes i øvrigt i Dorthe Gert Simonsen: *Tegnets Tid. Fortid, historie og historicitet efter den sproglige vending* (København: Museum Tusulanums Forlag, 2002 (under udgivelse)), kap. 2.

² Se i øvrigt også Dorthe Gert Simonsen: »Kildekritik, traditionsforvaltning og begrænsning. Et svar til Sebastian Olden-Jørgensen« i *Historisk Tidsskrift* 2001/2.

kun vil interessere en lille skare Erslev-fans. Og endelig fordi vores uenighed om, hvordan historikere kan eller bør læse Erslevs *Historisk Teknik* og med hvilke målsætninger, på mange måder forekommer mig at være for store til, at de kan være grundlag for en frugtbar diskussion.

Lidt pindehuggeri bliver der nu nok alligevel, men bortset fra nogle afsluttende bemærkninger angående misforståelser har jeg valgt at koncentrere mig om ét centralt punkt i BEK's opposition, hvor pointen er interessant og engagerende i forhold til min udlægning af Erslev, fordi den relaterer sig til overordnede problemstillinger. Det drejer sig om begrebet »Slutning til Virkeligheden«, der udgør overskriften på *Historisk Tekniks* sidste kapitel, og som BEK mener »reelt bryder med Erslevs videnskabsteoretiske empirisme,« ligesom han argumenterer for, at en sådan slutning til virkelighed er kernen i al historisk metode.³ BEK fremfører også, at jeg »helt forbigår« sådanne slutninger i min analyse, og det vil jeg således råde bod på her, omend det i parentes bemærket skal anføres, at jeg behandler ikke mindre end syv citater fra Erslevs afsnit om »Slutning til Virkeligheden« i min artikel »Tegn og iagttagelse«. Undervejs kommenterer jeg også et par andre uenigheder mellem os, men overordnet vil mit svar forme sig således: Først skal jeg kort diskutere, hvad man kan forstå ved empirisme, og hvordan jeg har brugt det i analysen af *Historisk Teknik*. Siden vil jeg diskutere, hvordan Erslevs »Slutning til Virkeligheden« forholder sig hertil, og endelig, hvordan dette og BEK's relaterede begreb »ophavssituation« forholder sig til historisk metode og et tegnanalytisk begreb om tekster og deres reference.

Blandt historikere er det omstridt, hvilken status empirismen har i *Historisk Teknik*, og ikke mindst i den reviderede udgave fra 1926. Der er efterhånden blevet tradition for at udlægge *Historisk Teknik* som et dobbeltbundet skrift, hvor man både finder positivistiske og hermeneutiske elementer, dog således at de positivistiske ideer fungerer som en »overflade«, et »figenblad« eller en »kittel«, Erslev tildækkede værkets hermeneutiske grundkerne med. Empiristisk erkendelsesteori – hvor verden erkendes via sanseerfaringer, herunder iagttagelser – har historisk haft en positivistisk slagside, og at fremhæve *Historisk Tekniks* empirisme, sådan som jeg har gjort ved at udlægge kildekritikken som en *synsprotese*, opfattes som en ensidig bestemmelse af værket som positivistisk.

Som det vil fremgå for læseren af min artikel »Udfordring til det kildekritiske subjekt«, kan man imidlertid sætte fokus på empirismens

³ BEK: »Historisk Metode«, s. 193, 201, 212, 214.

refleksion over, hvad der konstituerer gyldig erkendelse og undersøge dette *adskilt* fra positivismen som historisk fænomen. Gennem denne adskillelse bliver det nemmere at fremhæve empirismens indbyggede modstrid mellem subjektivisme og objektivisme. Når Erslev således generelt karakteriserer viden som et erfaringsforhold, hvor et iagttagende (eller på anden måde sansende) subjekt står overfor en objektiv verden, så må også han indrømme, at erfaringen altid er båret af et *meneske*, hvis subjektive egenskaber spiller med i såvel erkendelsen som gengivelse heraf. *Historisk Teknik* bevidner Erslevs stærke engagement i subjektivitetens problem for den historiske videnskab, og dette problem kan siges at være indlejret i empirismens erkendelsesteoretiske grundlag (og er altså ikke nødvendigvis et udslag af en »hermeneutik« eller af »historisme«, selvom det også kan udlægges sådan).

Med det udgangspunkt kan man undersøge, hvordan *Historisk Teknik* forsøger at *udjævne* eller *løse* denne modstrid mellem bestræbelsen på objektiv erkendelse og subjektiv erfaring, hvilket jeg mener Erslev gør både bevidst og ubevidst, og både via argumentation og ordvalg og via tavshed på visse områder. Problematikken er ikke ukendt for historikere: At skrive en tekst, der ikke strider mod sig selv, at føje et forskningsområdes mange elementer sammen i tekstens lineære formation, og at få dem alle til at spille med i tekstens plot og logik, dét er en del af enhver forskningsproces. Historikere opfinder naturligvis ikke et helt nyt sprog hver gang et forskningsfelt repræsenteres – der findes tilgængelige og endog uomgængelige diskurser, som allerede har ordnet vidensfelterne, og som også historikere trækker på. Men de diskursive ressourcer determinerer ikke en tekst i detaljer. Historikere må stadig *udarbejde* problemstillingerne i en tekstuel repræsentation – og det gælder også for Erslev.

Det kan ikke lade sig gøre at skrive en gennemført homogen tekst. Det er der mange årsager til, som det vil være for omfattende at komme ind på her. Men det jeg vil fremhæve er, at denne *situation* – en teksts arbejde med et spørgsmål og dens *ufuldstændige ordning* af sine elementer – er den situation dekonstruktion som metode tager udgangspunkt i. Herigennem søger man at åbne teksten igen og fokusere på de sprækker eller den ambivalens, der udspiller sig i den, for dermed at genåbne den problematik, som forfatteren har arbejdet med. Det har under alle omstændigheder været min analysestrategi i forbindelse med Erslevs *Historisk Teknik*, og for at underbygge og kontekstualisere værkets centrale problemstilling har jeg som nævnt henvist til den klassiske empirismes tendens til begrunde erkendelsen subjektivistisk. Hvis den tænkes konsekvent igennem, *kan* empirisme glide over i en subjektiv idea-

lisme. Det søger jeg dels at argumentere for og dels at autorisere og eksemplificere med henvisning til en artikel af Jan Riis Floor om emnet samt et opslag af »Empirisme« i *Politikens filosofi leksikon*.

Dét er faldet BEK for brystet, og han mener at denne henvisning er emblematiske for min metode overhovedet. Om min læsning af *Historisk Teknik* skriver han: »[Det tages] for givet, hvad meningen er af de anvendte begreber (og det må betyde: den betydning som DGS lægger i de pågældende ord) eller i tvivlstilfælde slås der op i leksika og håndbøger, f.eks. »Empirisme«. Dette eksempel viser risikoen ved denne metode, idet DGS med henvisning til Stuart Mill fremhæver, at empirismen kan glide over i en subjektiv idealisme, således som det er anført i opslaget.«⁴

At bruge andres udlægninger og opslagsværker er en »metode«, som jeg vistnok ikke er ene om at anvende, og da Erslev mig bekendt ikke anvender termen »empirisme« i *Historisk Teknik*, er det vel egentlig også vanskeligt at undgå at hente definitioner af empirismen andetsteds fra. Helt så formastelig eller risikabel, som BEK antyder, kan min udlægning af empirismen nu heller ikke være. For 23 sider længere fremme i sin artikel kommer BEK til samme resultat. Med henvisning til David Favrhøldt skriver han, at såvel empirismen som den cartesianske rationalisme er fanget i »*The Cartesian Trap*«, dvs. »For begge traditioner bliver det et problem, at subjektet kun har direkte adgang til de sanseindtryk, det modtager af objektet, ikke objektet selv. Derved bliver det i sidste ende umuligt at finde et grundlag for erkendelsen af verden uden for subjektet.«⁵

Det var netop min pointe! Og det er tillige en pointe der strukturerer diskussionen af subjektivitetens problem i *Historisk Teknik*. BEK skriver, at det afgørende er, »hvordan Erslev opfatter erkendelsen – og han gør alt for at eliminere subjektet,«⁶ men efter min opfattelse afmærker dette elimineringsforsøg netop subjektets tilstedeværelse overalt i *Historisk Teknik*. Nok søger Erslev at udarbejde historikerens kildepraksis som en mekanisk synsprotese, men idet fortidens iagttageres subjektivitet diskuteres så omstændeligt i *Historisk Teknik*, kan Erslev ikke undgå, at denne diskussion overlejres også til historikerens niveau. Jeg opfatter med andre ord *Historisk Teknik* som en *forhandling med* og et forsøg på at afværge *konsekvenserne* af den klassiske empirismes tendens til begrunde

⁴ Sst., s. 185.

⁵ Sst., s. 208.

⁶ Sst., s. 185

⁷ Jeg har således ikke »forsøgt at læse *Historisk Teknik* som udtryk for en *konsekvent* empirisme«, som BEK skriver (»Historisk metode«, s. 197, min fremhævelse). Pointen er netop at empirismen *ikke* er »konsekvent«, hvorfor Erslev, idet han tilslutter sig empiris-

erkendelsen subjektivistisk.⁷ Denne problematik engagerer Erslev og den aflejrer en vis tekstuel ambivalens både i argumentationen om fortidens subjektive iagttagere, og i forbindelse med historikerens forskningsproces. Det har jeg givet en række belæg for i artiklen »Tegn og iagttagelse«, og jeg skal ikke gentage dem her. Men jeg vil fremhæve, at det er de *sprækker* (betydnings-glidninger, indre modsigelser, omgæelser), der findes i den erslevske argumentation om den subjektbårne iagttagelse, jeg har eftersøgt i min analyse. Det er nemlig sådanne sprækker, der viser, at der foregår en engageret tænkning i *Historisk Teknik*, som kan gøre værket interessant og levende for os igen.

Det er dog kun den ene side af sagen. For samtidig har jeg søgt at fremanalysere, hvilke måder at gestalte virkeligheden på en sådan tænkning producerer. Med andre ord, empiristisk videnskabsteori arrangerer den virkelige verden på bestemte måder, sådan at der fremstår fænomener, emner og sammenhænge, der legitimt og naturligt kan eftersøges i de historiske studier. Det betyder også, at der er andre virkelighedsarrangementer, som den erslevske kildekritiske tilgangsvinkel ikke kan håndtere. Og her er vi så nået frem til »Slutning til Virkeligheden«.

Induktive slutninger til ydre og indre virkelighed

I forhold til Erslevs *Grundsætninger* argumenterer BEK for, at det afgørende nye i *Historisk Teknik* er, at Erslev nu indfører et nyt kapitel, nemlig »Slutning til Virkeligheden«. Sådanne slutninger bryder ifølge BEK »med opfattelsen af erkendelsen som identisk med observation.« Erslevs fortsatte brug af iagttagelse/iagttagelses-retorikken, også i forbindelse med sådanne slutninger til virkelighed, må »udlægges som en insisteren fra Erslevs side på at fastholde empirismens terminologi, selv om han reelt har brudt med den,« skriver BEK.⁸

En slutning er ikke en direkte observation, men jeg finder ikke desto mindre Erslevs »insisteren« på at opretholde en empiristisk terminologi signifikant i sig selv. At der også er noget om snakken – dvs. at slutning til virkelighed ikke bryder med empirismen – skal jeg nu søge at udrede. Empiristerne var nemlig godt klare over, at der findes anden viden end den, der er afledt af det direkte iagttagelige. Hvordan ellers udsige noget om i går eller i morgen med nogen gyldighed? Således

men og reflekterer gennem denne videnskabsteoris måde at forstå viden og verden på, må søge at udarbejde forskellige løsninger på empirismens indre modstrid i *Historisk Teknik*. Dét er det interessante, snarere end i sig selv at hæfte en bestemt videnskabsteoretisk etikette på Erslev.

⁸ Sst., s. 193, 194.

beror viden nok på iagttagelse, men denne iagttagelse kan så at sige forlænges, idet den også omfatter *erindring* ligesom empiristerne mente, at *induktion* er en gyldig form for viden.

Induktion er generelt en slutning fra et begrænset antal empiriske vidnesbyrd om et fænomens egenskaber til et universelt udsagn om det: Hvis A_1 har kvaliteten B, og A_2 også har kvaliteten B og A_n har kvaliteten B, kan man via induktion slutte at alle A har kvaliteten B, og denne slutning kan da overføres til fortid og fremtid. Det samme kunne siges om kausale forhold: Hvis det kan observeres at X_1 følges af fænomenet Y og X_2 ligeledes følges af Y osv. osv. kan man inducere, at der findes en kausal forbindelse mellem dem, og at X altid vil blive og er blevet fulgt af Y. De induktive slutningers sikkerhed og gyldighed har naturligvis været stærkt omdiskuteret blandt empiristerne, ikke mindst efter at David Hume skærpede problematikken og viste, at der ikke er nogen *nødvendig* relation mellem kausalt forbundne fænomener, ligegyldigt hvor mange gange vi observerer at Y følger X.⁹ Sådanne diskussioner skal ikke optage os her, hvor det drejer sig om Erslev og *Historisk Teknik*, omend der også i sidstnævnte findes reminiscenser af denne diskussion.

Lad os da undersøge, hvilke slags slutninger det er, Erslev argumenterer for, at historikere med fordel kan foretage i forbindelse med henholdsvis levn og beretninger. Erslev opererer med tre overordnede slutninger: »Slutninger til ydre Virkelighed«, »Slutninger til Sjæleliv« og »Kildekritikken udfyldt ved Realkritik«.

Det er i afsnittet »Slutninger til ydre Virkelighed«, at *Historisk Teknik* byder på Erslevs sparsomme drøftelse af levnsudnyttelse af kildematerialet (såkaldte »Lævninger« og »Frembringelser«, hvoraf det er sidstnævnte, der opfattes som historiske kilder): »Enhver menneskelig Frembringelse sikrer i sig selv, at der er foregaaet en Handling, og Tilbageslutningen fra det foreliggende Resultat af Handlingen til denne selv er i mange Tilfælde saare simpel,« skriver Erslev. Selvom vi således »ikke ser Fortidsmenneskenes Handlinger umiddelbart, men ene den Frembringelse, de har ført til«, kan man ifølge Erslev slutte herfra og til »selve den Frembringende handling«. Det forekommer mig, at Erslev her argumenterer for en årsag-virkning relation i forlængelse af det induktive argument. At han også fremhæver, hvordan tilbageslutningen ofte er mindre simpel end som så, som fx i forbindelse med »brevskrivning«, hvor det ikke er den frembringende handling, »Brevets Nedskrivning, vi egentlig bryder os om, men hvad Brevskriveren vilde naa

⁹ David Hume: *An Enquiry Concerning Human Understanding*. (Hackett: Indianapolis, 1993 [1748]), s. 39ff.

med sit Brev,« det har jeg allerede gjort rede for i artiklen »Tegn og iagttagelse«, hvor jeg også diskuterer, hvorfor der gøres så lidt ud af levns slutninger, som det er tilfældet.¹⁰ En grund kunne være, at slutning til intention eller »sjæleliv«, som Erslev interesserer sig så levende for, er ganske vanskelig at legitimere med empirismens iagttagelses-redskaber, jf. diskussionen nedenfor.

Under »Slutninger til ydre Virkelighed« finder vi også afsnittet »Slutning fra Beretning«. I modsætning til det foregående afsnit om »Slutning fra Frembringelse«, der fylder 1½ side i *Historisk Teknik*, får vi ni siders refleksioner om beretnings slutninger, for her er Erslev på hjemmebane. Han diskuterer nemlig endnu engang kildernes vidneværdi og vidnerens subjektivitet, for som Erslev skriver: »Kildekritisk vil man altid arbejde ikke med de enkelte Beretninger, men med Fortællerne, med Vidnerne.«¹¹ Eftersom dette afsnit omhandler subjektivitetsproblematikken, har jeg allerede undersøgt det i »Tegn og Iagttagelse«, og skal ikke gentage det her. Det gælder også for Erslevs efterfølgende afsnit »Slutninger til Sjæleliv«, hvor man finder de lidt kuriøse udsagn om »Selvudtalelser«, dvs. kildemateriale, hvori fortidige mennesker omtaler eller giver udtryk for egen personlighed, følelser mv. Det skal jeg gøre lidt mere ud af her, fordi BEK opponerer stærkt mod min fortolkning heraf.¹²

Erslev synes at ville identificere selvudtalelser som et iagttagelsesforhold, hvorom den pågældende beretter. Ud fra sin empiristiske tænkning må han da fremhæve, at man i dette tilfælde kun kan skaffe sig ét »Førstehaandsvidne«, »thi kun denne [den pågældende selv] kan umiddelbart iagttage sit eget Sjæleliv.«¹³ Det er min opfattelse, at Erslev har kæmpet ganske bravt på dette punkt for at få formuleringerne til at hænge sammen med den empiristiske erkendelseslære og for at undgå alt for absurde vendinger. Resultatet er imidlertid, at det bliver ganske vanskeligt at opretholde skellet mellem levns- og beretningsudnyttelsen,¹⁴ ligesom han tvinges til at fordoble det selviagttagende første-

¹⁰ Kristian Erslev: *Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier* (København: Den danske historiske Forening, 1987), s. 74, 72. »Tegn og iagttagelse«, s. 160.

¹¹ *Historisk Teknik*, s. 81.

¹² Min analyse findes i »Udfordring til det kildekritiske subjekt«, s. 128-31. Se evt. også *Tegnets Tid*, kap. 2, under afsnittet: »Ekskurs om det funktionelle kildesyn«. Ang. BEK's opposition se »Historisk metode«, s. 194-195.

¹³ *Historisk Teknik*, s. 86, 85.

¹⁴ Erslev kan ikke rigtig afgøre, om han skal opfatte en selvudtalelse som levn (frembringelse) og derfra slutte tilbage til dets kausale ophav (personligheden) eller om han skal opfatte det som beretning og således undersøge om udtalelsen er troværdig. Begge dele involverer nemlig en indkredsning af personligheden. »De to Sluttemaader kommer [...] her hinanden meget nær.« *Historisk Teknik*, s. 85.

håndsvidne i en der ser, og noget andet (samme persons personlighed og følelser), der bliver set på – en opsplittning, der straks bryder sammen igen, fordi den, der ser – i følge kildekritikkens principper – skal vidneværd sættes, dvs. pågældendes personlighed må indkredses for at man kan finde ud af, om hans eller hendes udsagn er troværdige, det forudsætter da en ny opsplittning og så videre i en uendelig cirkel. Det er faktisk et temmelig fatalt resultat for kildekritikken, for det er netop her, i *slutning til sjæleliv*, at Erslev skal gøre endelig rede for, hvordan historikeren foretager den indkredsning af subjektiviteten, som han har argumenteret i forlængelse af i bogens mange sider om vidneværd sættelse.

BEK mener slet ikke, at man kan bruge selvudtalelser som grundlag for en levnsslutning. Han argumenterer for, at det citat fra *Historisk Teknik*, (hvor Erslev ikke rigtig kan finde ud af, hvad ben han skal stå på – levns- eller beretningsudnyttelse – når det gælder selvudtalelser), som jeg har diskuteret i artiklen »Udfordring til det kildekritiske subjekt«, simpelthen beror på en fejl fra Erslevs side. Et korrekt grundlag for Erslevs opfattelse af Selvudtalelser mener BEK derimod man finder i følgende citat fra *Historisk Teknik*: »... når Privatmanden meddeler sin Ven, at han er glad og tilfreds, eller blot skriver i en saadan Tone, at han derved fremkalder dette Indtryk, tør vi hverken fastslaa det ene eller det andet som virkeligt, før vi har prøvet, om den talende kan antages at have talt Sandhed.« Både når tekster udtrykker personlige egenskaber eller følelser og når de eksplicit handler om dem, kunne det jo være en forstillelse. Skal historikeren derfor slutte til »sjæleliv«, »forudsættes en troværdighedsvurdering [...] Altså er der tale om en beretningsudnyttelse,« konkluderer BEK.¹⁵

Nu vil læseren måske mene, at vi befinder os ved pindehuggeriet. Men faktisk er denne problemstilling aldeles central og afgørende for, at det kildekritiske apparat – den erslevske synsprotese – kan fungere. Det er også denne problemstilling, der begrundes, hvorfor den retoriske ombyttelighed mellem tekst og subjekt, som jeg tidligere har argumenteret for foregår i *Historisk Teknik*, er nødvendig. Problemerne Erslev har med at slutte til »Sjæleliv«, er en årsag til, at denne ombyttelighed kan siges at være den kildekritiske synsproteses »brændstof«.¹⁶

¹⁵ BEK: »Historisk metode«, s. 194-5.

¹⁶ Jf. »Tegn og iagttagelse« s. 156-157. Således beror min identificering af de kildekritiske teknikker som en synsprotese *ikke* på Erslevs anvendelse af synsmetaforer (som BEK fremhæver og kritiserer, jf. »Historisk metode«, s. 185-187 samt konklusionens punkt 1, s. 214), men afhænger derimod af ombytteligheden mellem tekst og subjekt i forbindelse med kildekritikkens behandling af beretninger. Synsprotesen kan udledes af Erslevs

Jeg skal kort opsummere mine pointer:

I *Historisk Teknik* glider Erslev ubevidst frem og tilbage mellem at karakterisere historiske beretninger som *repræsentationer* – tekster eller »Gengivelser« som Erslev ville sige – eller som subjekter oftest under betegnelserne »Iagttagere« eller »Vidner«. Den retoriske substituering af tekster for fortidige subjekter tillader ikke blot Erslev *indirekte* at lade historikeren simulere den fortidige iagttagers sanseerfaring. Ombytteligheden mellem tekst og subjekt er også grundlaget for, at *vidneværdsettelsen* kan fungere i praksis, dvs. at Erslevs historiker i forbindelse med vidneværdsettelsen kan »glemme«, at han må *læse en tekst* for at kunne få begreb om – eller måske rettere slutte til – den fortidige iagttagers personlighed. En fortidig iagttager er jo lige så forgangen som det, der berettes om, men ved at begrebsliggøre den berettende kilde som et »Vidne«, et subjekt, kan dette forhold stiltiende – måske ubevidst – springes over, og den historiske teknik kan gå videre med »værdsettelsen« af dette subjekt. Og hvorfor er det nødvendigt at glemme det tekstuelle grundlag for erkendelsen af fortidige »vidners« personlighed? Ja lad os lige spole tilbage engang: det er det, fordi en slutning til »sjæleliv« – ifølge BEK, og til dels ifølge *Historisk Teknik* – involverer en beretningsudnyttelse, der igen involverer en vidneværdsettelse. Og så går den vilde jagt, som katten der jagter sin hale, for en vidneværdsettelse forudsætter, at historikeren foretager en slutning til sjæleliv/personlighed, men en slutning til sjæleliv/personlighed forudsætter, at historikeren foretager en vidneværdsettelse etc. For at undgå dette scenario er det nødvendigt for kildekritik-teknikken at lade tekst agere subjekt, hvad angår vidneværdsettelsen.

Det er blandt andet derfor, Erslev vil have »fat paa« de fortidige berettere, og man finder tegn på dette begær derved, at *Historisk Teknik* benævner kilderne som »Vidner« eller »Iagttagere«. Erslev ved naturligvis godt, at de fortidige vidner ikke er til stede, eftersom det diskuteres direkte i *Historisk Teknik*, ligesom Erslev andre steder kalder kilder for beretning, tekst, udsagn, fortælling, gengivelse etc. Men de retoriske fortaleser (ombytteligheden mellem tekst og subjekt) fortæller os noget om, at spørgsmålet om tekstualitet som et eget meningsproducerende felt ikke *kan* stilles i *Historisk Teknik*, fordi værkets argumentation

argumentation i *Historisk Teknik*, også uden anvendelse af synsmetaforer. Imidlertid forekommer de erslevske synsmetaforer i overvældende antal og i strategiske sammenhænge. De forlener Erslevs argumenter med legitimitet, fordi de fæstner sig til argumenternes *indhold*. Af samme grund har BEK's lidt demonstrative brug af synsmetaforer i artiklen »Historisk metode« ikke en sådan legitimerende funktion, da de ikke fæstner sig til hans argumenters indhold.

er bygget op efter empirismens logik, ifølge hvilken tekster kan opløses i objektive og subjektive momenter. Det synes jeg er vigtigt at fremhæve i forhold til de metoder og analysestrategier, som er kommet til historiefaget de seneste årtier, ikke mindst i forbindelse med den sproglige vending.

BEK har således misforstået pointen, synes jeg, når han skriver: »Erslev reducerer ikke beretninger til at være udtryk for sanseerfaring. Hvis han gjorde dette, ville der jo ikke være nogen grund til at vidneværdsætte beretningerne. Denne vurdering omfatter mere end blot spørgsmålet om forfatterens vidneposition, også hans mulighed, evne og hensigt med at meddele sig i teksten.«¹⁷ Når han har misforstået pointen, er det, fordi BEK med denne formulering netop repræsenterer problematikken i en nøddeskal. Det er jo just spørgsmålet, hvordan man »vidneværdsætter« en *tekst*? Hvordan finder man frem til forfatterens »evner« eller »Fortællerens indre Forudsætninger«, som Erslev vil kalde det? Når *Historisk Teknik* direkte skal redegøre herfor, så opholder argumenterne sig i første omgang ved den sammenlignende metode, sådan at to beretningers forskellige fortællingsmåde bliver grundlag for en slutning til de enkelte beretteres »hele Personlighed«.¹⁸ Men det ændrer jo ikke på, at historikeren reelt slutter til »sjæleliv« ud fra tekster, og i afsnittet »Slutning til Sjæleliv« må Erslev søge at redegøre for, på hvilket grundlag dette mere præcist foregår. Det synes imidlertid vanskeligt, og *Historisk Teknik* udskyder endnu engang spørgsmålet ved i sidste instans at argumentere for en beretningsudnyttelse af selvudtalelser, der forudsætter en (stadig ubeskrevet) »vidneværdsættelse«.

Jeg er naturligvis klar over, at der også findes kontekstuelle måder at vidneværdsætte en beretter på. Men i beretningskritikken i *Historisk Teknik* fordobles en berettende kilde til et udtryk for (eller levn over) fortidig personlighed, (dvs. uden at der differentieres mellem tekst og person), *samtidig med* at den er en beretning om fortidige forhold. Altså en *substituering af tekst for subjekt, hvad angår vidneværdsættelsen*. Det er grunden til, at der allerede i *Historisk Teknik* er tendens til at sætte levns- og beretningsudnyttelsen som samtidige og uadskillelige, omend Erslev formentlig ikke ville have skrevet under på det.

Lad os vende tilbage til slutningen som erkendemåde og dens relation til empirismen. Følgende citat vil vise, at Erslev udmærket vidste, at han ikke havde fortidige mennesker foran sig – men selv hvis man havde det, ville slutningen til deres sjæleliv være temmelig usikker:

¹⁷ »Historisk Metode«, s. 198-99.

¹⁸ *Historisk Teknik*, s. 53.

[H]vad jeg mener at vide om et andet Menneske, det maa jeg bygge enten paa, hvad han meddeler mig, eller paa hvad jeg tror at kunne slutte af, hvad jeg kan se, hans Miner og Bevægelser, hans Handlinger og hele Optræden. Men i første Tilfælde er jeg afhængig af, hvorvidt denne anden rigtig har forstaaet og rigtig gengivet, hvad der rører sig i hans Indre; i det andet Tilfælde bliver min Slutning Yderst usikker, fordi ganske forskellige Sjælerørelser kan frembringe samme Udtryk og omvendt samme Handling have helt forskellige Motiver.

Og værre bliver det med sikkerheden for historikeren, eftersom denne må foretage slutninger til sjæleliv i en forsvunden fortid, hvorfor sigtbarhedsforholdene er endnu mere ringe, eller som Erslev formulerer det: »den umiddelbare Iagttagelse bortfalder.«¹⁹

De slutninger, som Erslev her vil foretage, autoriseres dels af fortidig observation (den pågældendes gengivelse af sin iagttagelse af sit eget indre) eller på den kausale forbindelse mellem sjæletilstande og observerbare ydre udtryk – en induktiv slutning. Så meget desto mere gør dette citat tydeligt, at der er tale om induktion, idet Erslev først opstiller eksemplet, som var det nutidigt, og siden *overfører* samme situation på fortiden som indirekte iagttagelse.

At Erslevs slutninger til fortidig virkelighed bygger på induktion, understreges også af det sidste afsnit »Kildekritikken udfyldt ved Real-kritik«. Her sluttes der ikke fra kildematerialet, men der sluttes om sammenhænge mellem kildematerialet og om sammenhænge i fortiden i det hele taget. Der findes da tre slags slutninger: For det første »Slutning fra Sammenhæng« som er kausale slutninger. Herom skriver Erslev »Alle Slutninger fra Sammenhæng hviler på Aarsagsloven, og Slutningernes sikkerhed beror paa, hvor fuldstændig vi kan overskue Aarsagssammenhængen. Naar man har Øje for, hvor indviklede alle menneskelige Forhold er, vil man være varsom med at bygge for dristigt paa denne Art Slutninger, men de maa dog anvendes atter og atter, og naar det sker med skarpt Blik for Vanskelighederne, kan der naas meget ad den Vej.«²⁰ Ikke et ord om Erslevs synsmetaforik, og dens afstivende funktion i forhold til usikre slutninger! Her skal blot fremhæves, at argumentationen om årsagsslutninger synes at bero på empirismens lære om induktionsslutninger.

Samme argument kan føres på banen, når det angår »Slutning ved

¹⁹ *Historisk Teknik*, s. 84.

²⁰ *Sst.*, s. 89.

Lighed«, som er den anden form for realkritik Erslev opregner. Man sammenligner her forskellige udgaver af samme fænomen og slutter, at hvis A_1 , A_2 , og A_3 havde et bestemt karaktertræk må A_4 nok også have haft det etc. »Sammenligningen bliver lærerigere, jo større Antal Tilfælde man kan inddrage, har man kun et par Exempler, kan Tilfældigheder spille en altfor stor Rolle,« skriver Erslev.²¹ Denne form for slutning hører også under induktion.

Endelig bygger en tredje form for Realkritik på »Nutidserfaringer«, og her argumenteres der blandt andet for, at historiske beretninger om fortidige fænomener og hændelser må vige, for så vidt de strider mod naturvidenskabelige lovmæssigheder, der er bygget op ved »en Mangfoldighed af fint gennemførte Iagttagelser og ved Anvendelse af Experimenter.«²² Slutninger til fortidig virkelighed ud fra nutidserfaringer sker også på grundlag af induktion, idet observerede sammenhænge i nutiden gøres til grundlag for universelle udsagn herom, der overføres til også at gælde for fortiden.

Når BEK skriver, at »Slutning til Virkeligheden« [repræsenterer] et klart brud med opdelingen af forskningsprocessen i analyse- og synteseopgaver, ja med empirismens erkendelsesteori i det hele taget, da det at slutte til noget, fortiden, som ikke er der, på ingen måde kan karakteriseres som observation,«²³ mener jeg ikke, han har ret. Det synes at være forbigået BEK's opmærksomhed, at induktive slutninger var en del af empiristernes repertoire. *Historisk Tekniks* slutninger til fortidig virkelighed står ikke i opposition til induktionens logik, hvor der sluttet fra et begrænset antal iagttagelser om fænomeners egenskaber eller sammenhæng til universelle udsagn, der videre underbygger slutninger til virkelighedens beskaffenhed i fortid eller fremtid, som ikke kan iagttages umiddelbart.²⁴ Erslevs empiristiske terminologi er velanbragt også i denne sammenhæng. Der kan måske være noget om, at *Historisk Teknik* med sine slutninger til virkelighed har forladt opdelingen mellem kildekritikteknik og videregående synteser, selvom

²¹ Sst., s. 90.

²² Sst., s. 92.

²³ »Historisk metode«, s. 212, jf også s. 202 og konklusionens punkt 1, s. 214.

²⁴ Der findes elementer i *Historisk Teknik*, der ikke hører ind under empirismen, ja fra et formelt standpunkt kan man måske sige, at *Historisk Teknik* som værk og projekt står i modsætning til empiristisk erkendelsesopfattelse – for hvor mange af Erslevs overvejelser om historisk teknik beror på »observation«? Empirister har generelt haft vanskeligt ved at finde måder at begrunde teoretiske overvejselsers gyldighed på. Som et eksempel på problematikken kan der henvises til den yngre Wittgenstein, der i sit værk *Tractatus Logico-Philosophicus* udredte hvordan udsagn, der udsiger noget om verden, for at være gyldige skal kunne ledes tilbage til simple basissætninger, der igen skal være et billede på simple erfaringskomponenter/sanseindtryk efter et stramt empiristisk skema. Om gyl-

det må understreges, at der argumenteres for det modsatte i *Historisk Teknik*.

Ophavssituation, tekst og kontekst

Dette svar er allerede langt, og vi er endnu ikke komme længere end til Erslev! Jeg skal bruge endnu nogle sider på at diskutere mere moderne opfattelser af historisk forskningspraksis, og vil især overveje begrebet *ophavssituation*. Efter ovenstående citat om *Historisk Tekniks* slutning til virkelighed fortsætter BEK nemlig med en generalisering af dette forhold:

Der er på denne baggrund ingen tvivl om, at *Slutning til Virkeligheden* udgør **kernen i historisk metode**. Det er ved at slutte fra kilderne, at vi erkender noget om fortiden: Dette indebærer at forsøge at sætte kilden i forhold til dens ophavssituation. Bestemmelsen af ophavssituationen udgør fundamentet for *Slutningen til Virkeligheden*:

- i *Slutning til Frembringelse*, fordi det er denne situation, der sluttes til,
- i *Slutning fra Beretning*, fordi kildens ophavssituation er en forudsætning for den troværdighedsvurdering, som denne sluttemåde implicerer.²⁵

Hvorvidt slutninger til virkelighed er *kernen* i historikeres virksomhed, er vanskeligt at tage stilling til. En slutning er vel egentlig blot et *argument*, og implicit eller eksplicit forekommer der induktive såvel som deduktive argumenter i ethvert historisk studie. Kalder man slutninger til virkelighed for »kernen« i historisk metode, bringer det os ikke langt. Det væsentlige spørgsmål er, *hvad* historikere slutter til, og i den forbindelse har begrebet »ophavssituation«, som BEK benytter, de samme problemer som »slutning«. Ophavssituation er en slags »gummiord«: elastisk nok til at historikere kan samles om det som et fælles formål, men uden at vi dermed er rykket en definition meget nærmere.

digheden af værkets refleksioner (metaudsagn om verden) måtte han imidlertid afslutningsvis bemærke: »Meine Sätze erläutern dadurch, dass sie der, welcher mich versteht, am Ende als unsinnig erkannt, wenn er durch – auf ihnen – über sie hinausgestiegen ist.« Ludvig Wittgenstein: *Tractatus Logico-Philosophicus* (London: Routledge, 1990 [1921]), § 6.54.

²⁵ »Historisk metode«, s. 212 (BEK's fremhævelser).

Det forekommer mig kort sagt, at de interessante spørgsmål er: *Hvordan definerer man en ophavssituation? Hvilke ophavssituationer kan der legitimt spørges og sluttes til (og hvilke må udgrænses)? Hvilke metoder kan eller skal anvendes i en sådan slutning og hvordan kan man teoretisk legitimere dem?* Det giver Erslev et bud på i *Historisk Teknik*. Et bud, der i al overvejende grad beror på empiristisk erkendelsesteori og som muliggør og legitimerer nogle faghistoriske resultater om fortidig virkeligheds beskaffenhed, men samtidig også begrænser, hvilke resultater der kan nås. For som Helge Paludan skriver ud fra sit funktionelle kilde-syn, så er det, der spørges om, afgørende for, hvad der kan sluttes tilbage til.²⁶

Hvis »virkeligheden ikke er en totalitet«, som BEK fremhæver (hvilket formentlig indebærer, at sammenhængene mellem dens fænomener ikke er givne), hvordan lokaliserer man da en »ophavssituation«? Er der overhovedet én bestemt situation, og hvad afgrænser en »situation«? Som Hayden White bemærker, ligger der i begrebet om slutning til kildernes ophavssituation, eller deres »historiske miljø«, en lidt paradoksal antagelse om, at det er nemmere at bedømme en fortidig verdens virkelighed sammensat af tusindvis af dokumenter, end at forstå en enkelt kilde.²⁷ Den *situation*, som en historisk kilde sættes i forbindelse med, udpeges ikke af kilden selv. Et hvilket som helst fortidigt fænomen gennemkrydses af et uendeligt antal forskellige situationer, kontekster og fortællinger. Man kan naturligvis argumentere for, at slutning fra levn (frembringelse) er »såre simpel«, som Erslev skriver, eftersom man slutter til den frembringende handling via kausal forbindelse (om denne årsagsforbindelse så er udpeget af kilden selv eller ej). Men det vil dog være en særdeles kedsommelig og begrænset slutning, hvis man fx fra værket *Historisk Teknik* forstået som frembringelse blot skulle slutte til, at der må være foregået en nedskrivende handling i fortiden. Det kan vel næppe kaldes en *situation*? Spørgsmålet er med andre ord stadig åbent: Hvordan lokaliserer og definerer man en ophavssituation?

Måske BEK vil være enig med mig i, at »kontekstualisering« er en bedre benævnelse for historikerens historiserende opgave. Deri ligger

²⁶ Helge Paludan: »Cairos røde rose. Noget om historikernes kildebegreb« i *Den jyske Historiker*, 1990/50, s. 32. Se også Claus Møller Jørgensen: »Kildebegreb, tekst, kontekst« i C. Møller Jørgensen og C. Tage Nielsen (red.): *Historisk Analyse. Nye teorier og metoder* (Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag, 2001).

²⁷ Hayden White: »Historical Writing as Literary Text« i Robert Canary og Henry Kozicki (red.): *The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding* (Madison: University of Wisconsin Press, 1978), s. 42-43. John Zammito har udarbejdet en forskningsoversigt over den poststrukturalistisk-historiske kontekstdiskussion i »Are we being Theoretical Yet?« i *The Journal of Modern History*, 1993/65.

nemlig ikke en neutral *afdækkende* rekonstruktion af (slutning til) en given fortidig ophavssituation, men en *aktiv handling*, hvor resultatet beror på, hvilket spørgsmål man stiller til kilderne. Når historikere kontekstualiserer, må der naturligvis argumenteres for relevansen og eksistensen af den kontekst, der etableres, men *hvilke* kontekstualiseringer, der kan foretages, kan der principielt ikke sættes videre grænser for via et funktionelt kildebegreb. Eller kan der? BEK synes i forbindelse med udlægningen af Erslevs *Historisk Teknik* at ville begrænse værkets ophavssituation enten til Erslevs personlige intention (»forfatterens mening«) eller til »de forskellige synspunkter (i andre tekster), som teksten refererer til i sin sprogbrug.«²⁸ Det forekommer mig at være en alt for snæver definition, omend det naturligvis har sin relevans at stille disse spørgsmål i forhold til *Historisk Teknik* – og det er da også blevet gjort af ikke så få i tidens løb. Men der findes uendeligt mange andre kontekster, og dertil kommer det problem som Dominick LaCapra har kaldt overtekstualisering: »over-contextualization is not only possible; it is frequently a clear and present danger in the writing of history. It occurs when one so immerses a text in the particularities of its own time and place that one impedes responsive understanding and excessively restricts the interaction between past and present.«²⁹

I den danske kildekritiske tradition er der en udpræget tendens til at opfatte kilder som »symptomer« og historisk forskning som noget, der går ud på at afgøre, hvad kilderne er symptomer på. Hvis den erslevske kildekritik tenderer mod at ville afkode kildens elementer af objektivt iagttagelig fortidig virkelighed ud fra en beretnings gengivelse af subjektbårne iagttagelser, så tenderer historikere med et funktionelt kildebegreb derimod mod at spørge efter den fortidige forfatters intention: Kildeproducentens ønsker og evner til at meddele sine erkendelser, kildeproducentens holdninger og spørgsmål til emnet, og kildeproducentens erkendegrundlag i relation til sansedata, informationer, erindring mv., hvis man skal bruge Karsten Thorborgs formuleringer.³⁰ Men i denne iver efter at overskride og opløse kilden til fordel for en »ophavssituation« af den ene eller anden art, mener jeg historikere glemmer kildernes eget arbejde – som vel også må karakteriseres som en del af fortidig virkelighed.³¹ I stedet for at overskride kilden til fordel for en

²⁸ »Historisk metode«, s. 185.

²⁹ Dominick LaCapra: *History and Criticism* (Ithaca: Cornell University Press, 1983), s. 132.

³⁰ Karsten Thorborg: *Arbejdsrapporter til historisk metode* (København: Københavns Universitet, Genoptryk 1997 [1975-1976]), s. 31.

³¹ Jf. også Dorthe Gert Simonsen: »Kildekritik, traditionsforvaltning og begrænsning«.

ophavssituation kan man med andre ord opfatte historiske kilder som *begivenheder*, og undersøge, hvad de sætter i værk.

Det handler således ikke *blot* om, hvordan kilderne *reflekterer* fortidig virkelighed (objektive hændelser eller subjektive intentioner), men *også* om, hvordan fortidige beretninger, fortællinger, refleksioner, beskrivelser – repræsenteret i kildematerialet – har *konstitueret* fortidig virkelighed. Det er denne sidste dimension, som jeg har søgt at udlægge som en tegnanalytisk vinkling på historisk kildemateriale og eksemplificeret ved Stephen Greenblatts analyser af et sådant kildemateriale: vesterlændinges rejseskildringer i mødet med fremmede verdensdele. Og det er denne dimension, som jeg mener den kildekritiske tradition har vanskeligt ved at håndtere, fordi den har sine spørgsmål og sine redskaber rettet mod slutning til ophavssituation bag om kilden.

Man kunne måske formulere udgangspunktet for en tegnanalytik sådan, at imens en kilde ikke udpeger en bestemt afgrænset *situation* som sit producerende ophav (alle kilder har et omfattende, uafslutteligt og »urent« ophav), kan man på den anden side sige, at en fortidig repræsentation (som vi har overleveret i kildematerialet) *situerer* bestemte fortidige fænomener og hændelser gennem deres fortælling om dem.³² Det er en sådan situering, der undersøges. En analyse af en kildes tekstuelle arbejde betyder imidlertid ikke, at der ikke finder nogen kontekstualisering sted i sådanne historiske studier. Det er ganske enkelt umuligt at læse og analysere et historisk kildemateriale uden at kontekstualisere. Men den historiske kontekst er ikke det endelige mål eller resultat, når man undersøger fortidig virkelighed som den fremstår i kildernes tekstualisering af verden.

Jeg er lidt foruroliget over, at min udlægning af disse temaer og af Greenblatts analysestrategier har kunnet give anledning til mange misforståelser i BEK's læsning. Skulle jeg søge at rette op på det, ville det kræve en ny artikel. Her skal jeg blot kommentere på nogle enkelte forhold i punktform.

1. Greenblatts analyse af *Mandevilles Rejse* har på ingen måde »den centrale pointe ... at forfatteren, dvs. Mandeville, er en fiktion«, som BEK skriver, og således er det heller ikke denne pointe der gør, at kildekritikkens begreber ikke kan håndtere de spørgsmål, Greenblatt søger besvaret gennem denne kilde.³³ Der findes masser af fortidige tek-

³² En længere udredning og diskussion af, hvordan en begivenhed for at kunne identificeres forudsætter et beskrivende forløb, findes i Dorthe Gert Simonsen: *Tegnets tid*, kap 4: »Fortid til Orde!«.

³³ »Historisk metode«, s. 184, jf. også konklusionens punkt 4, s. 215.

ster, hvis forfatter ikke er kendt, og som kildekritiske historikere ikke har haft nogen som helst problemer med at anvende som kildemateriale. Greenblatt forsøger at undgå at reducere *Mandevilles Rejse* til et *symptom* på en forfatterintention, ligesom han ikke undersøger, hvilke andre skrifter *Mandevilles Rejse* er afskrevet efter, for i stedet at undersøge, hvad denne tekst *udretter* i sin beskrivelse af de fremmede. Dvs. hvordan teksten er *med til* (men selvfølgelig ikke ene om!) at gøre den virkelighed meningsfuld, som datidens læsere beboede, og at gøre den virkelighed genkendelig, som senere opdagelsesrejsende skulle erfare i mødet med den Ny Verden.

2. Min undersøgelse af *Historisk Teknik* kan siges at være en mimen af denne analysestrategi. For nu at skære det temmelig firkantet til: Erslevs skrift har været med til (men ikke ene om) at gøre datidens historiefaglige virkelighed meningsfuld for de historikere, der læste værket (dvs. udformet denne virkelighed i effektive procedurer, refleksionsmønstre, historiker-identiteter og forskningsobjekter), ligesom det har gjort senere historikers møde med den sproglige vending meningsfuldt (dvs. skabt grundlag for en bestemt evaluering af denne vending). BEK's kritik af denne analyseform som »fanget i sproget« synes jeg rammer ved siden af, og hans opdeling mellem litteraturforskning, der beskæftiger sig med »tekstens univers og virkemidler« overfor historisk forskning, hvor det er »den bag ved teksten liggende virkelighed, der sluttes til«³⁴ fungerer i hvert fald ikke for min definition af historiens forskningsområde. Teksters måde at konstituere fortidig virkelighed på er en del af denne virkelighed, OG den virkelighed, der ligger bag om teksterne, er åben og uafsluttelig, og derfor kan den ikke udsondres fra teksters måde at identificere og sammensætte virkelige fænomener og hændelser på.

3. BEK opfatter en tegnanalytik som en forms- og ikke en indholdsanalyse: »sprogbrugen bliver ... det eneste tilgængelige erkendelsesobjekt. Det teksten handler om kan der, hvis denne erkendelsesteori skal tages alvorligt ikke siges noget om.«³⁵ Det er jeg aldeles uenig i, og jeg opfatter det som en fejltolkning af, hvad den sproglige vending og post-strukturalistisk videnskabsteori går ud på. Hvordan man skulle kunne adskille form fra indhold er mig ubegribeligt, ligesom jeg ikke ved hvordan man skulle kunne læse *Historisk Teknik* uden også at læse og spørge til tekstens mening. Dertil kommer, at jeg heller ikke anser det for muligt at læse eller skrive en tekst, uden at lade den repræsentere og henvise til en virkelighed.

³⁴ Sst., s. 216, samt konklusionen s. 218.

³⁵ Sst., s. 209.

Denne diskussion om, hvad sprog er, hvad virkelighed er, og hvordan de forholder sig til hinanden, diskussionen om tegn og om hvordan og hvorfor jeg har søgt at skyde tegnbegrebet ind i en mellemposition mellem det sproglige og det materielle – denne diskussion er for omfattende til at skulle føres her. Men når BEK finder det modsigelsesfyldt, at jeg trods »proklamationer« om sprogets funktion har anvendt ord og vendinger i mine artikler, som refererer til en bestemt virkelighed,³⁶ må jeg give det en kort kommentar med på vejen: Der er formodentlig ikke et eneste afsnit, hverken i de omtalte artikler eller i dette svar, hvor der ikke findes henvisninger til virkeligheden. Når jeg omtaler visse analysegreb i en bog ved navn *Marvelous Possessions*, så er det en sådan henvisning. Når jeg skriver, at *Historisk Teknik* udkom første gang i 1911 og indeholder dét og dét udsagn, er det også en sådan henvisning. Sproget henviser os konstant til den virkelige verden, ligesom denne verden henviser os til sproget. En tegnanalytisk orientering forhindrer ikke udsagn om verdens beskaffenhed (som sagt, det er ikke muligt at skrive foruden sådanne udsagn), men via undersøgelsen af, hvordan en *fortidig* tekst situerer den virkelige verden så den fremstår med afgrænsede og identificerbare fænomener og hændelser, peges der naturligvis også indirekte på ens egen teksts operationer.

Det er imidlertid ikke sprogets rolle, der er grundlaget for den analyseform, jeg har søgt at udarbejde og eksemplificere i »Tegn og iagttagelse«. Udgangspunktet er en opfattelse af, at der ikke findes nogen endelige instanser i den fortidige verden, hvortil kildernes mening kan føres hen, sådan at deres henvisninger *stopper* – sådan at man kan slutte sig til en ophavssituation, hvor tingene eller forfatterintentionerne bare er, hvad de er, og stemmer overens med sig selv. Ting og mennesker, hændelser og strukturer, intentioner, erkendelser og tekster er alle karakteriseret af det, der kan kaldes en *radikal historicitet*, en historicitet som sprogets begrebsliggørelser midlertidigt søger at standse, men som kan åbnes igen via den historiske analyse.³⁷ Dét har været mit udgangspunkt, og jeg tror problemerne i denne debat med BEK først og fremmest beror på, at vi ikke deler dette grundlag.

³⁶ BEK refererer fx til min brug af udtrykket »teksten« eller »Mandevilles tekst« eller at Greenblatt bruger et udsagn om at Mandeville som forfatterperson er en fiktion, samt at jeg beretter at Columbus d. 12. Oktober 1492 så land etc. Jf. »Historisk metode«, s. 184, 203 samt konklusionens punkt 5, s. 215.

³⁷ Jf. *Tegnets tid*, Kap. 1.